

Sokrates Etiği ve Sanat

DİDEM DEMİRALP
DR., GAZİ Ü. FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ SANAT TARİHİ BÖLÜMÜ
e-posta: didemd@gazi.edu.tr.

abstract

Socrates (469-399 B.C) was one of the greatest thinkers of Ancient Greece but he also effected the whole history of thought. As he didn't write anything, we are depended on Plato's and Xenophon's writings to learn his thought. While Plato's early dialogues have important clues on Socratic thought, Xenophon's "Memorabilia" reflects his personality and point of view of life. Because he was firstly a moralist, his ideas on human life and human activity shows this side of him. And art, as one of the most common activities of Ancient Greece couldn't be left without mentioning by him. According to Socrates, artistic creations could have been called beautiful only if they were useful and good.

key words

Socrates, art, Plato, Xenophon, Athens.

Giriş

Sokrates; Platon ve Aristoteles'le birlikte Antik Yunanistan'ın en büyük düşünürlerindedir. Hiçbir yazılı eser bırakmamış olduğundan onun felsefi düşüncelerini öğrenmek, ikincil kaynaklardan mümkün olmaktadır. Bunlar; öğrencisi Platon'un, etkinliğinin erken döneminde kaleme aldığı diyaloglar ve yazar Xenophon'un Sokrates'e dair anıları derlediği "Memorabilia"dır. Bu eserler; yalnızca onun düşüncesinin önemli ipuçlarını içermekle kalmaz ama tarihi kişiliği hakkında da bilgi verirler.

Komedyacı şairi Aristophanes ise "Bulutlar" adlı komedyasında; çağdaşı Sokrates'i alaya almıştır. Onu, dönemin sofistlerinden¹ biri olarak karikatü-

1 Sofist; bilge demektir. İ.Ö 5.yüzyıl Atina'sında demokrasinin gelişmesiyle yeni bir eğitim sisteme ihtiyaç duyulmuş ve kendilerine sofist adını veren bilgelik öğretmenleri ortaya çıkmıştı. Kentten kente gezerek para karşılığı gençleri eğiten bu kişiler matematik, fizik, astronomi yanında siyasi hayatta gerek duyulan retorik (söylev) dersi de veriyorlardı. Eğitimi sistemleştirdikleri için övgüyü hak eden bu insanlar, tanrıların doğası ve evrenin yapısı gibi o zamana dek tartışılmaz kabul edilen konularda da fikirlerini açıklıyorlardı. Bu yüzden toplumda önemli bir kesimin hedefi olmuşlardır. İlk defa parayla ders veren Protagoras, "Tanrılar" kitabı yüzünden

rize etmiştir. Bu tasvir; Sokrates'in tarihi kişiliğini göstermekten ziyade toplumdaki önemli bir kesim tarafından algılanış biçimini yansıtır.

Sokrates (İ.Ö 469-399); Atinalı bir taş işçisi (ya da heykeltıraş) olan Sophroniskos ile ebe Phainarete'nin oğludur². Askerlik hizmetinde bulunduğu savaşlar haricinde Atina'dan ayrılmamıştır. Bir görüşe göre; gençlik döneminde heykel sanatıyla da uğraşmıştı. Atina akropolünde yer alan üç güzel tanrıça heykelinin, Sokrates'in eseri olduğu düşünülmüştür³. Romalı yazar Plinius ise; bu yontuların Thebes'li başka bir Sokrates'e ait olduğunu söyler.

Sokrates'in, çağının ünlü tragedya yazarı Euripides ile dostluk kurduğu ve oyunlarını yazarken ona fikir verdiği de ileri sürülmüştür. Hatta onun bugün elimizde olmayan "Frigyalılar" tragedyası için; "Sokrates'in, altına asma kütüğü yerleştirdiği oyun"⁴ deniyordu.

Bir dönem doğa filozofu olan Anaksagoras'ın⁵ derslerini dinlediyse de tabiat felsefesi konusuna fazla ilgi göstermemiştir. İnsanla ve toplumla ilgilenmeyi tercih etmiş, bu konularda fikir üretmiştir.

Her fırsatta cehaletinden söz eden Sokrates "tek bildiğim, bir şey bilmediğimdir" diyordu. Atinalılarla yaptığı sohbetlerde, onları düşüncelerinden vazgeçirmeye çalışmamış ama doğru olanı bulup çıkarmak gerektiğini savunmuştur⁶. Törel idealizm ve "doğruluk" üzerinde ısrarla durmasıyla o, çağının sofistlerinden çok farklıdır⁷.

Sokrates'e göre; bilgi ve erdem birdir. Bilge insan yani neyin doğru olduğunu bilen kişi, doğru olanı yapacaktır⁸. Bunu yaparken ülkeye ve toplumsal ahlâka karşı durmuş olsa da⁹. Söylediğine göre; ona, yapmaması gereken şeyleri fısıldayan bir "daimon"u (koruyucu peri ya da cin) varmış.

İ.Ö 399 senesinde tanrıtanımazlıkla ve gençleri yozlaştırmakla suçlanan Sokrates, Atina'daki halk mahkemesinde ölüme mahkûm edildi. "...*Adalet-*

Atina'dan sürülmüştü. Sokrates'in, dönemin sofistlerinden biri olarak algılanmasında, yeryüzündeki ve gökyüzündeki oluşumları irdeleyen ve tanrı Zeus'a "Zortex" diyen bir sofist olarak resmedildiği "Bulutlar" komedyasının rolü vardı ve oyunun, ölüm cezasıyla yargılandığı davada da etkisi kaçınılmazdı.

2 Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (Çeviren: Candan Şentuna), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.74.

3 Frederick Copleston, *Felsefe Tarihi, Yunan ve Roma Felsefesi, Bölüm 1a, Ön Sokratikler ve Sokrates*, (Çeviren: Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul, 1997, s.89.

4 Copleston, a.g.e., 74-75.

5 Klazomenai'li düşünür. Güneşin kızgın bir taş kütleli olduğu düşüncesi nedeniyle dine karşı gelmekle suçlanmıştı.

6 Laertios 2003, a.g.e., 76.

7 Robert Flaceliere, *Daily Life In Greece At The Time of Pericles*, Phoenix Press, London, 2002, s.114.

8 Copleston 1997, a.g.e., 90.

9 James Colaiaco, *Socrates Against Athens, Philosophy On Trial*, Routledge, London, 2001, s.143.

sizliğin eğrilikle ortadan kaldırılmasının yanlış olduğunu söyleyerek hapisten kaçmayı reddetti”¹⁰ ve baldıran zehriyle intihar etti. Ancak Sokrates’in öğrencileri onun ölümünün ardından kurdukları farklı okullarda düşüncesini yaşatmaya çabaladılar. Bunların en ünlüsü ise; şüphesiz Platon’dur. Atina halkı ise; kısa bir süre sonra yaptıklarından pişmanlık duydu ve Sokrates’i tunç bir heykelle onurlandırdı¹¹.

Sokrates ve Sanata Etik Yaklaşımı

Sokrates yazılı eserler bırakmadığından, sanata yaklaşımında benimsediği ahlâkçı tavrı görmek için öğrencisi Platon’un ve Platon’un çağdaşı olan yazar Xenophon’un tanıklıklarına başvurmak zorundayız.

Platon’un etkinliğinin erken döneminde kaleme aldığı diyaloglarda, hocası Sokrates’in etkisinde kaldığı genelde kabul edilir. Bu yüzden onun bu diyalogları arasında yer alan; “Savunma”, “Büyük Hippias”, “Protagoras”, “Gorgias” ve “Ion”da, Sokrates estetiğinin ahlâki yönünü irdelemeliyiz. Kanımızca; onun ikinci dönem eserleri arasında yer alan ve başlı başına bir kitap olarak kaleme aldığı “Devlet” kitabından bazı bölümlerde de Sokrates’in sanata yaklaşımına dair ipuçları bulmak mümkün olur. Xenophon ise; “Memorabilia” adlı derlemesinde Sokrates’le ilgili birçok anı kaleme almıştı. Bunlar arasında da onun sanata dair düşüncelerini dile getiren öyküler vardır.

Platon’un “Savunma” adlı diyalogu; Sokrates’in ölümle yargılandığı davayı konu alır. Diyalogta tek konuşmacı Sokrates’tir. Kendini savunmaktadır. Söylediğine göre; kendisine yöneltilen suçlamalar bilge olmasından kaynaklanmıştır. Zira arkadaşı Khairefon, tanrı Apolon’dan Delfoi’taki¹² bilicisi aracılığıyla, en bilge kişinin Sokrates olduğunu öğrenmişti¹³. İlginç olan bir nokta; davalının, tanrıları tanımamakla suçlanmış olmasıdır. Başka bir ilginç nokta da; Sokrates’in bilgeliğine şahit olan tanrının niteliğiyle ilgilidir. Zira biçim, zerafet, güzellik gibi nitelikleri kişiliğinde birleştirmiş olan tanrı Apollon; “aydınlık, parlak ve ışık saçan” sıfatlarıyla yalnızca bir kehanet tanrısı değil ama sanat tanrısıdır da¹⁴.

Yargıçlara söylediğine göre; o, kendisini bilge olarak görmemektedir. Tanrının bilicisine daha bilge birini göstermek niyetiyle Atina’da bilge sayılanlar arasında dolaştığını anlatır. Devlet adamları, el işçileri (zanaatkârlar) ile tra-

10 Platon, *Diyaloglar II*, (Çeviren: M.Gökberk, N. Soykan), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996b, s.16.

11 Laertios 2003, a.g.e., 83.

12 Kıta Yunanistan’da yer alan ve özellikle İ.Ö 7.yüzyıldan itibaren önem kazanan Apollon bilicilik merkezinin yer aldığı kent.

13 Platon, *Diyaloglar I*, (Çeviren: Teoman Aktürel), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996a, s.17.

14 Rollo May, *Yaratma Cesareti*, (Çeviren: Alper Oysal), Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s.109.

gedya yazarları ve ozanlara gitmiştir. Söylediğine göre; devlet adamlarının bilgisizliği çok açıktı. Zanaatkârlar ve şairler ise kendi uğraşlarında usta olduklarından her şeyi bildikleri yanılığın düşmüşlerdi¹⁵.

“Büyük Hippias” isimli diyalogta ise; “güzel”in ne olduğunu belirlemeye çalışan Sokrates ile Hippias arasındaki konuşmaya şahit oluruz.

Genel bir “güzel” tanımı olması gerektiğini söyleyen Sokrates; bir pişirme kabının güzel olması için, onun iyi bir seramikçi tarafından yapılması gerektiğini, yumuşak, yuvarlak ve iyi pişirilmiş olması gerektiğini söyler. Hippias; bir at, bir genç kız ve bir seramik kabın güzelliğinin aynı şey olamayacağını söylediğinde ise Sokrates; bunun, güzel bir kızla bir tanrıyı kıyaslamak gibi olacağını belirtir ve sorar: “En güzel kız, bir tanrıyla kıyaslanınca maymun gibi görünmez mi?”¹⁶

“Güzel” e başka bir yönden yaklaşan Hippias; bir şeye eklendiğinde onu güzel yapanın altın olduğunu iddia eder. Oysa Sokrates’e göre; altından yapılmış bir çorba kaşığı güzel olamaz. Hem sıcaktan zarar görür hem kabı kırar¹⁷.

Hippias bu kez de herkes için ve her yerde en güzel olanın, zenginlik içinde yaşamak ve evlatları tarafından güzel bir cenazeye uğurlanmak olduğunu söyler. Sokrates’e göre ise; bir savaşta genç ama kahramanca ölmek, yaşamın geç dönemlerine dek korkaklık içinde yaşamaktan daha güzeldir¹⁸.

Sokrates; faydalı olanın güzel olduğunu söyler. O yüzden de bir çift göz, güzel görüldüğü için değil ama görevini yaptığı zaman güzeldir¹⁹.

Sanat eserlerinden de söz edilir. Sokrates’e göre; güzel insanlar, süslemeler, resimler ve heykeller onları gördüğümüzde bize zevk verir. Güzel sesler, müzik, sohbetler ve öyküler de üzerimizde aynı etkiyi yaratır. Yani görme ve duyma yoluyla zevk aldığımız şeyler güzel olarak adlandırılır²⁰.

Platon’un “Protagoras” adlı diyalogunda ise; o dönemin saygın sofistlerinden Protagoras ile Sokrates’in erdem hakkında konuşmasına tanık oluyoruz.

Konuşma esnasında; Sokrates, siyasetin bir bilim olmadığını savunur ve sanatlardan örnek verir. Ona göre; Atinalılar, bilge insanlardır ama meclis oturumlarında tartışılan konu bir inşaatla ilgiliyse mimarlara, gemi yapımıyla ilgiliyse gemi yapımcılarına başvururlar. Tıpkı öğretilir ve öğrenilir

15 Platon 1996a, a.g.e., 17.

16 Plato, *Cratylus, Parmenides, Greater Hippias, Lesser Hippias*, (Translated by: H.N.Fowler), Harvard University Press, London, 1926, s.363-366.

17 Plato, a.g.e., 369-371.

18 Plato, a.g.e., 379-381.

19 Plato, a.g.e., 389.

20 Plato, 1926, a.g.e., 399-403.

diğer her şeyde olduğu gibi. Oysa kentın yönetimiyle ilgili verilecek kararlarda mesleği ve maddi durumu ne olursa olsun herkes fikirlerini açıklayabilir²¹.

Sokrates'e göre; sanat hakkında konuşmak ancak o sanat öğrenilmişse mümkündür. Siyaset ise bir ustası ya da eğitmeni olmadığından herkes tarafından yapılabilir.

Platon'un "Gorgias" isimli diyalogunda yine Sokrates'çi düşüncenin izlerini buluyoruz. Sofist Gorgias ile Sokrates; söylev sanatı üzerine konuşurlar. O çağın Atina'sında politik hayatta söz sahibi olmak isteyen ve toplumda saygın bir yer edinmek isteyen gençler, para karşılığı sofistlerden söylevin inceliklerini, başka bir deyişle ikna etmenin yollarını öğreniyorlardı. Sokrates ise; günlük yaşamda hatırı sayılır bir öneme sahip olduğu anlaşılan bu görüntünün yanına başka bir gerçek koyar. Onun için önemli olan; kişinin gerçekten önemli olan tek şeyi bilmesidir: Yani iyiyi. Bu noktada Sokrates'in ahlâkçı tavrını görüyoruz. Diyalog boyunca da düşünürün bu eğilimini yansıtan ifadeler yer alır.

Sokrates'e göre; "İnsanla ilgili en büyük ve en iyi şeyler başta sağlık, arkasından güzellik ve namusla kazanılmış zenginliktir."²²

Yine Gorgias'a dediğine göre; "Ressam olsun, mimar olsun, gemi yapıcısı ya da bir başkası olsun, bunların hiçbirini yaptığını gelişigüzel yapmaz, seçtiğini gelişigüzel seçmez, yaptığına belli bir biçim vermek için ne gerekiyorsa onu seçer. Sanatçı kurallara uygun, düzgün bir bütün kurabilmek için her şeyi düzene sokmak, bir parçayı öteki parça ile uyumlu kılmak zorundadır. Bütün sanatçılar için olduğu gibi, bedene düzen ve düzgünlük veren beden eğitimcileriyle hekimler için de böyledir bu."²³

İnsan ruhu da insan bedeninin bir parçasıdır ve Sokrates'e göre; sağlıklı bir vücut, bir bütün olarak sağlıklı olmalıdır. Ruhun iyiliği ise; kötülükten uzak ve doğruluk ile ölçülülük prensiplerini benimsemişse mümkündür. Burada söylevcilere iş düşer. Onlar yurttaşları; konuşmalarıyla erdemli olmaya yöneltmelidirler.

Platon'un ikinci dönem diyalogları arasında yer alan ve ideal bir devletin nasıl şekillenmesi gerektiğini anlatan "Devlet" isimli eser on kitaptan oluşur. Burada Platon'un düşünceleriyle Sokrates'in fikirlerini bir arada görmekteyiz. Sokrates'in olaylara ahlâkçı yaklaşımı burada da karşımıza çıkıyor. Sanatı irdelerken, sanatsal faaliyetlerin niteliğini vurgularken aynı bakış açısını benimsemiş görünüyor.

21 Platon 1996b, a.g.e., 132.

22 Platon 1996a, a.g.e., 52.

23 Platon, 1996a, a.g.e., 111-112.

Sokrates ve öğrencileri yanında, bir grup tüccar ile sofist Thrasymakhos ve öğrencileri sohbet eder.

Üçüncü kitapta; eğitimden söz eden Sokrates; öğrencisi Glaukon'la müzik hakkında konuşmaktadır. Dediğine göre; bir biçimin güzelliği ya da çirkinliği, ritmin yerinde olup olmamasına bağlıdır. Sözün, müziğin, şeklin güzelliği, ritmin yerindeliliği, bütün bunlar insanın saflığına bağlıdır. Saflık ise; insan tabiatını gerçekten iyilik ve güzellikle süsleyen bir olgundur.

Sokrates'e göre; "bekçilerimiz" dediği gençler, çocuk yaştan itibaren güzelliği sevmeye, güzele benzemeye, onunla bir olmaya özenmelidirler. Burada sanatçılara büyük görev düşer. Günlük hayatta sık sık karşılaşılan resimler, heykeller, mimari yapılar çirkin, ölçüsüz değil güzeli, orantılı olanı göstermelidir²⁴.

Beşinci kitapta ise; faydalının güzel, zararlının çirkin olduğunu söyler²⁵.

Sokrates'in sanat hakkındaki düşüncelerini bulabileceğimiz diğer kaynak ise; Xenophon'un "Memorabilia" isimli kitabıdır. Burada yer alan hikâyelerde; Sokrates'in olaylara yaklaşımında sergilediği ahlâkçı tavrı görmek mümkündür.

Xenophon'un anlattığına bakılırsa; Sokrates bir gün ressam Parrhasios'un atölyesine gider. Ona; portrelerinde kusursuz güzelliği resmettiğini ama böyle bir tasvir mümkün olabiliyorsa, ruha özgü güzelliklerin de betimlenebileceğini söyler. Sokrates'e göre; öfkeli ya da düşmanca bir tavrı yansıtan yüz ifadesine neşeli ya da dostça bir tavrı yansıtan ifade yeğ tutulur. Ya da başka türlü söylendiğinde; karakteri güzel, iyi ve sevimli insanlar görmek çirkin, kötü ve sevimsiz insanlar görmekten daha hoştur.

Heykeltraş Kleiton'un yanına gittiği bir gün de; ona, yaptığı sporcu heykellerinin çok canlı göründüğünü söyler. Sokrates'e göre; bu görünüm, sanatçının figürleri hareket halinde betimlemesinden kaynaklanır. Ama hareket halindeki bedenlerin duyguları da ifade edilirse izleyicide hoş bir etki yaratır. Örneğin zafer kazanmış bir atletin mutluluğu, ona ait bir heykelde ifade edilmelidir.

Zırh ustası Pistias'ın atölyesine gittiği zaman ise; ona, neden zırhlarını pahalıya sattığını sorar. Pistias'ın söylediğine göre; yaptığı zırhlar malzeme olarak diğer ustalarınkinden farklı olmasa da, kişiye özel imal edilirler. Yani; iri yarı bir savaşçıya göre yaptığı zırh, ufak tefek bir savaşçı için yaptığından farklıdır. Her beden farklı olduğundan her zırh da onu giyecek olanın ölçü-

24 Platon, *Devlet*, (Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, s.90-92.

25 Platon, a.g.e., 145.

süne göre biçimlendirilmelidir ustaya gre²⁶. Bir zırh, ancak onu kullananın ölçüsüne uygunsa ve giydiğinde hareketlerini kısıtlamıyorsa güzeldir başka bir deyişle.

Sonuç

Sokrates'in; çağdaşı sofistlerden ayrıldığı en büyük nokta parayla ders vermemiş olması değildir. Doğru olsun olmasın savunduğu düşünceyi kabul ettirmeye uğraşan ve bunun yollarını öğreten ya da öğretebileceğini iddia eden sofistlerin aksine o, gerçek bir ahlki olarak tarih sahnese çıkmıştır. İnsanın her şeyden önce erdem sahibi olması gerektiğini savunan Sokrates; bu görüşüyle çağının idealizm ve hümanizm arayışlarını tek bir değerde birleştirmiş görünüyor.

Onun sanata yaklaşımında da benzer bir tutum sergilemiş olması bizi şaşırtmaz. Sokrates için; güzel, ne ğrencisi Platon gibi soyut ve ulaşılmaz bir kavramdır ne de Aristoteles gibi algılanabilir olduğu ölçüde vardır.

Sokrates'e göre; güzel iyidir, faydalıdır, doğrudur. Yani; Sokrates'in sanat felsefesinde etik ve estetik değerler bir bütün teşkil etmektedir.

26 Xenophon, *Sokrates'ten Anılar*, (eviren: Candan şentuna), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.79-81.